

ԵՐԱԺՇՏԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՍԻՋՆԱԴԱՐԵԱՆ ՀԱՅ ԿՈՄՊՈԶԻՏՈՐՆԵՐ

12.

ԵՐԱԺՇՏԱԳԵՏ

ԳԵՐԳՈՐ ՊԵՂԱԿՈՆԵՐ

Կրկնկիտում 12-րդ դարում իշխող բազմաթիվ հայ վանքերում ժամանակի գիտությունը, գրականությունը, և գեղարուեստն առանձին փայլ են ստանում: Այդ նշանաւոր մենաստանների շարքում պատուաւոր տեղ է զբաղում Սեւեան վրայ հպարտ բազմած Կարմիր վանքը, ուր մի ժամանակ միշտ վառ է մնում հայ մշակույթի ջահը: Այնտեղ, 12-րդ դարում, որպէս գիտնական և լաւագոյն մանկավարժ, մեծ հռչակ է ստանում և նշանաւոր հանգիստնում մի վաստակաւոր վանական: Դա Ստեփանոս Մանուկ վարդապետն է, որ կրթում է ու դաստիարակում բազմաթիւ աշակերտներ, որոնցից յայտնի են դառնում Գրիգոր Պահլաւունի, Ներսէս Շնորհալի, Սարգիս և Իգնատիոս վարդապետները և ուրիշներ, որոնք իրեն հայ մշակույթի փայլուն գործիչներ և տաղանդաւոր մատենագիրներ նշանաւոր են հանդիսանում

և կերտում հայ գրականութեան արծաթի դարը:

Կարմիր վանքին պատիւ բերող վանականների շարքում ուրոյն տեղ է զբաղում Գրիգոր Պահլաւունին, Ապրիատ իշխանի որդին, Ներսէս Շնորհաւու եղբայրը: Բարեւել կաթողիկոսի մահից յետոյ Կարմիր վանքում հաւաքւած եպիսկոպոսներն ու վանականները, նրան, մօտ 20 տարեկան հասակում, կաթողիկոս են ընտրում: Հայ պատմագիրները նրան պատկերում են բարձրահասակ, գեղեցկատեսիլ, ազնուաբարոյ, բարեգործ, բազմահմուտ և այլ գեղեցիկ յատկանիշներով: Նա ո՛չ միայն հետամուտ է լինում հայ եկեղեցու բարեկարգութեանն ու հաստատութեանը, այլև 1114 թուի առիւլի երկրաշարժից սաստիկ վնասուած մի շարք եկեղեցիներն ու վանքերը վերաշինել է տալիս, իսկ հաւատարիմ մնալով իր վեհ կոչմանը, իր ժամանակի բազմաթիւ թշուառներին ու խեղճերին նվիրական օժանդակութիւն է ցոյց տալիս: Նոյնպէս նրա օրով հայ գրչական արուեստն առանձին զարկ է ստանում: Հռոմիլյայի հնագոյն մի ձեռագիրը գրուել է Պահլաւունու հայրապետութեան ժամանակ, 1166 թուին: Դա մի մագաղաթեայ, երկաթագիր Աւետարան է, ուր վրձինուած են գրչագիրն ստացող Առաքել Արքեպիսկոպոսի և Յիսուսի նկարները, որոնք, սակայն, գեղարուեստական արժէք չեն ներկայացնում: Աւելի յաջող են խորանագրագիրը, զարդագրերն ու լուսանցքագրագիրը:

Կացնես թէ ուղածը Հայաստանի գահն էր: Ինչպէս ատենօք Պարթև Արտաւան թագաւորի սատրապներէն մին, Արտաշիր Սասանեան, ապստամբած էր և խորտակած Պարթևաստանի Արշակունի հարստութիւնը, ինչը կ'արգիլէր նման փորձ մը Հայաստանի Արշակունիներուն դէմ:

Իսկ ի՞նչ գրդապատճառ վերագրել Վահան Մամիկոնեանին: Իր եղբայրը Սպարապետ Վասակն է, հոգւով մարմնով նուիրուած Արշակ թագաւորին: Արդեօք կուսակցական պայքարի կատաղութիւնը, որ հայերու մէջ յաճախ կ'արտայայտուի անզուսպ վայրագութեամբ:

Հայ ժողովուրդը առհասարակ բացասական զարտուղի հետաքրքրութիւն մը ունի դաւաճաններ տեսնելու՝ իր հերոսներուն առընթեր: Եւ կարծես քչիկ մը յուսախաբ կ'ըլլայ եթէ չգտնէ գանձը:

Ջարմանալիօրէն, սակայն, հայ պատմութեան ամենավաւերական և քստմենի երկու դաւաճանները, Մերութան Արծրունի և Վահան Մամիկոնեան, գրեթէ մոռացութեան կը տրուին: Արդեօք պատճառը եղի՞լ է մը չգոյութիւնն է, որ իր հանճարի կրակէն շանթեր դարբնէր և տեղացիէր այս երկու հրէշներու գլխին:

1125 թուին Պահլաունու կեանքի համար սկսում է մի նոր շրջան, երբ հայրապետական աթոռը Կարմիր վանքից փոխադրում է Ծովք գղեհակը, ուր գրադրում է եկեղեցական գործերով: 1139 թուին նրան տեսնում ենք Անտիոքում գումարուած ժողովում, ապա՝ Երուսաղէմում, ուր ընդունում են մեծ պատուով: 1140 թուին նա, իր եպիսկոպոսների հետ, մասնակցում է Հռոմի ներկայացուցիչ Ալպերիս եպիսկոպոսի հրաւիրած ժողովին, ուր առաջին անգամ քննում են հայ և լատին եկեղեցիների դաւանական ու ծիսական տարբերութիւնները: Գրիգոր Պահլաունին պատշաճ բացատրութիւններով պարզում է հայոց եկեղեցու դաւանութիւնը և թիւրիմացութիւնները փարատում: Դա այն պատճառով էր, որ 1137 թուից Կիլիկիայում ապրող հայ ժողովուրդը քաղաքական շատ ծանր պայմաններում էր գտնւում: Երկրին ամբողջապէս յոյների իշխանութեան ներքոյ էր, որոնք ամէն կերպ ճնշում էին ժողովրդին: Հրապարակ են գալիս նաև թուրքերը և հետզհետէ գրաւում Կիլիկիայի զլխաւոր քաղաքները, իսկ 1144 թուին եղեսիա քաղաքը հիմնովին աւերում են: Բաղաքական այդ ծանր պայմաններում Գրիգոր Պահլաունին և Ներսէս Շնորհաւին հայրապետական աթոռը Ծովք գղեհակից 1148 թուին փոխադրում են Հռոմկլայ բերդի վրայ, որ Ֆրանսիացի ծօսլին իշխանի սեպհականութիւնն էր, որից 1155 թուին գնում են բերդը և վերջնականապէս այնտեղ հաստատուում: Հռոմկլայում էլ Գր. Պահլաունին և Ներսէս Շնորհաւին նուիրում են եկեղեցական գործունէութեան:

Ամբողջ 53 երկար տարիներ Պահլաունին վարում է կաթողիկոսական պատասխանատու պաշտօնը և կատարեալ նուիրուածութեամբ ու պատուով կատարում է իրեն վստահուած պարտականութիւնները: Վախճանւում է և թաղւում Հռոմկլայում:

Վաստակաւոր հոգեւորականի կեանքի մի այլ գեղեցիկ բարեմասնութիւնը մշակութային գործունէութիւնն է: Նրա շնորհիւ 12րդ դարում առանձին զարկ են ստանում հայ պատմութեան, բանաստեղծական և մեկնողական գրականութեան էջերը: Նա խրախուսում է և քաջաւերում ժամանակի

նշանաւոր հեղինակներին և յանձնարարում նրանց հեղինակել գրական, պատմական և գիտական երկեր: Նրա թելադրանքով է, որ Սամուէլ Երէջ Անեցին գրում է իր «Ժամանակագրութիւնը», իսկ Ներսէս Շնորհաւին ստեղծագործում է իր արժէքաւոր երկերը, Իգնատիոս վարդապետը շարադրում է Դուկասի մեկնութիւնը:

Պահլաունին ունի նաև գրական վաստակներ, որոնցից յիշենք «Ով դարմանաւ ի» տաղը և «Վասն Երուսաղէմի և հարուածոց քրիստոնէից» ողբը:

Ուշագրաւ է և այն, որ նա հայ երաժշտութեան պատմութեան մէջ ևս ունի իր համեստ էջը: Նա յորինել է և հայ արուեստին աւանդ թողել մի գեղեցիկ ստեղծագործութիւն: Դա «Մեծահրաշ» շարականն է, որ իր ինքնուրոյն և գեղակերտ կառուցուածքով այսօր ցայտուն գաղափար է տալիս 12րդ դարաշրջանի վաստակաւոր մշակի երաժշտական հմտութեան, ոճի արուեստի մասին:

13.

ԵՐԱԺԵՏԱԳԷՏ

ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐՀԱՎ

(1102 — 1173)

Միջնադարեան երաժշտութեան պատմութեան էջերն արձանագրելիս նկարենք նաև տաղանդաւոր աշին կոմպոզիտորի կերպարը, որ իր գեղարուեստական ստեղծագործութիւններով զարկ է տուել հայ երաժշտական արուեստին: Դա 12րդ դարի ամենափայլուն երաժշտագէտ և բանաստեղծ, հայոց կաթողիկոս, Ներսէս Շնորհաւին է, որ իր բեղմնաւոր և արդիւնաւէտ գործունէութեամբ առաջնակարգ տեղ է գրաւում հայոց եկեղեցական պատմութեան մէջ՝ ընդհանրապէս և գրականութեան մէջ՝ մասնաւորապէս:

Նրա կեանքի պատմութեան էջերը ձեռք տանում են Կիլիկիայի Ծովք փոքրիկ գղեհակը, որ գտնւում էր Տլուք գաւառում, Անտիոքում (Այնթապից դէպի հիւսիս արեւմուտք), Սև լիւան չղթայի մի ճիւղում: Այդ պատմական վայրում ծնուել է Ներսէս Շնորհաւին 1102 թուին. զաւակն է նոյն բերդի կամ գղեհակի իշխան Ապի-

բառ Պահլավունու, որ իր բերդի պաշտպանութեան ժամանակ նետահար սպանում է: Եօթը տարեկան ներսէսն որբանում է: Այնուհետև նրան և իր եղբորը՝ Գրիգորին, պահում է ու խնամում Գրիգոր Վկայասէրը, որի մահից յետոյ ներսէսը յանձնուում է Անի քաղաքից Շուշր անապատում հաստատուած Բարսեղ կաթողիկոսի խնամքին: Դա այն շրջանն էր, երբ իր ուսումնական վարդապետներով նշանաւոր էր Բեսունի մօտ բազմած Կարմիր վանքը, որի առաջնորդն էր ժամանակի գիտնական Ստեփանոս Մանուկ եպիսկոպոսը. սրա մօտ ներսէսն իր Գրիգոր եղբոր և մի խումբ վանական աշակերտների հետ, ուսանում է և դաստիարակուում: Կարմիր վանքում նա ստանում է զուտ կրօնական ուսում. հմտանում է եկեղեցական կանոններին ու կարգերին, ծանօթանում է հայկական մատենագրութեան ու սրբերի պատմութեան հետ սովորում է եկեղեցական երաժշտութիւն, վայելչագրութիւն և այլ առարկաներ: Դպրոցական կեանքի շրջանում նա իր դասընկերների մէջ փայլում է իր արտակարգ ընդունակութեամբ և շնորհքով և Շնորհալի տիտղոսով հռչակուում: Այնուհետև նա յառաջադիւմ է և կատարելագործում իր անխոնջ, լուրջ ու հետեւողական ընթերցանութեամբ: Ուշագրաւ է և այն, որ Շնորհալին երկտասարդ հասակում վարդապետ, ապա եպիսկոպոս է ձեռնադրուում, իսկ իր եղբոր՝ Գրիգոր Գ. Պահլավունի կաթողիկոսի մահից յետոյ, 1166 թուին, 64 տարեկան հասակում կաթողիկոս է ընտրուում և նշատում Հոռմկլայի հայրապետական աթոռի վրայ: Այդ պատճառով էլ կոչուում է նաև Կլայեցի: Դա այն դարաշրջանն էր, երբ էջմիածինը գտնուում էր պարսիկների գերիշխանութեան ներքոյ, իսկ Անին դադարել էր մայրաքաղաք լինելուց, բայց կար միջնաբերդի մի երկնայթիւ Կլիկիայի լեռների ու բերդերի մէջ հաստատուել էին հայ իշխաններ և ռուբինեան թագաւորութիւնը հետզհետէ զօրանում էր: Սկսել էր նաև Խաչակիրների արշաւանքը:

Ներսէս Շնորհալին ամբողջ Եօթը տարի խոր վարչագիտութեամբ վարում է կաթողիկոսական պաշտօնը: Այդ շրջանում էլ նա գրում է իր անդրանիկ կոնդակը՝ «Թուղթ

ընդհանրական առ հաւօրէն հայասեռ ազինս», որ ուղղուած է հայ ժողովրդի բոլոր դասերին՝ վանականներին, առաջնորդներին, քահանաներին, իշխաններին, զինուորականներին, պաշտօնեաներին, երկրագործներին և կանանց, որոնց տալիս է բարոյական պատշաճ խրատներ՝ ընդգծելով նրանց մէջ նկատած թերութիւնները: Այդ տեսակէտից էլ կոնդակը, բացի կրօնական բնոյթից, պատմական և գրական մեծ արժէք ունի: Այդ թանկագին վաւերագիրն այնուհետև, դարերի ընթացքում, ուղեցոյց և օրինակ է հանդիսանում հայ եկեղեցու հայրապետներին:

Ընդգծենք և այն, որ Շնորհալին նոր կանոններով և հրահանգներով բարեկարգում է հայոց եկեղեցին, վանքերն ու թեմերը և զեղծումների ու անկարգութիւնների վերաբերեալ խիստ օրէնքներ սահմանում: Այդ պատճառով էլ նա համարուում է հայ եկեղեցու բարեկարգիչ:

Ձրադուում է նաև հայ և յոյն եկեղեցիների միացման խնդրով: Բայց դա պատահականութեան արդիւնք չէր: Յունաց Ծիրանածին Մանուէլ կայսրը, իր քաղաքական ծրագրերն իրագործելու նպատակով, իր հաւատարիմ ծառայ՝ Սմբատ իշխանի ձեռքով մի նամակ է ուղարկում (1166-67) Գրիգոր Պահլավունուն, որով կայսրը խնդրում է հայ և յոյն եկեղեցիների միութեան հարցի մասին խորհրդակցելու համար իր եղբորը՝ Ներսէս Շնորհալուն, Պոլիս ուղարկել:

Միութեան յաջողութեան համար Շնորհալին յունաց կայսեր պայմաններ է առաջարկում: Այնուհետև, երկար ժամանակ տեղի են ունենում զրաւոր բանակցութիւններ: Կայսրը բանակցութիւններին վերջ տալու համար ինը հիմնական կէտեր է առաջարկում և պահանջում, որ հայերը բացայայտ ու որոշ պատասխանեն:

1173 թուին Շնորհալին հրաւիրական թղթեր է ուղարկում հայ եպիսկոպոսներին, վարդապետներին, իշխաններին, որ ժողովուրդն Հոռմկլայ՝ յունաց կայսեր պատասխան տալու համար: Բայց նա չի կորողանում ժողով գումարել, որովհետև նոյն 1173 թուի Օգոստոս 13ին վախճանուում է մեծ սուգ պատճառելով հայ ժողովրդին:

Շնորհալու յունաց կայսեր գրած թըղթերն ու գրութիւնները ցոյց են տալիս իր դաւանաբանական ու աստուածաբանական խոր հմտութիւնը:

Սակայն, 12րդ դարի հայ գրականութեան պատմութեան մէջ Շնորհալին հրաշակուած է որպէս խոշորագոյն բանաստեղծ: Ժամանակաշրջանի հայ քերթողական արուեստի մէջ նա փայլում է ո՛չ միայն իր բաղմբերանգ բանաստեղծութիւններով, այլ և իր մշակած հայ տաղաչափական արուեստով, որ նրա մեծ արժանիքներից մէկն է:

Բազմաթիւ են նրա գրական վաստակները: Դեռ 1121 թուին, քսան տարեկան հասակում, նա Ծովք բերդում, գրում է իր առաջին բանաստեղծութիւնը: Դա 1600 տող «Վիպասանութիւն»ն է, ուր նա պատմում է Հայկազն և Արշակունի տոհմերի և Պահլաւունիների, իր եղբայրների և իր մասին: Մ. Արեղեանն այս երկի արժէքը գծել է այսպէս. «Այս գրուածքը բանաստեղծական արուեստի տեսակէտից ընդհանրապէս մի հետեւակ բան է. բայց մի գիւտ կայ մէջը: Դա առաջին չափածոյ պատմական քերթուածն է մեր գրականութեան մէջ: Բացի տոհմասիրութիւնից, ինչպէս և աստուածաբանական միտումից, երիտասարդ ներսէս Շնորհալին արդէն ցոյց է տալիս նաև ջերմ հայրենասիրական ոգի»:

1151 թուին Շնորհալին շարագրում է «Բան հաւատոյ» երկը, որի նիւթը, 1500 տողերով, Աւետարանի համառօտ պատմութիւնն է: Առանձին ուշադրութեան արժանի են նաև նրա «Խրատ ուսումնականաց մանկանց» խորագրով, այբբենական կարգով կազմուած, բարոյական-խրատական քառեակները, որոնցմով նա սովորեցնում է սիրել ուսումը՝ «սիրեա՛ գուսումն, որով պատուիս», խրատում է նաև չլինել հպարտ, ծոյլ, այլ աշխատասէր, խոնարհ, հնազանդ, լսել մեծերին և չար բաներից հեռու մնալ: Այդ տեսակէտից էլ քառեակները մանկավարժական-դաստիարակչական ուրոյն արժէք են ներկայացնում:

Մի տարի անց, 1152 թուին, Շնորհալին յորինում է «Յիսուս Որդի» խորագրով չորս հազար տող վիպերգը, որ իր բովանդակութեամբ, իր խորը կրօնական զգացումներով և զեղեցիկ պատկերներով միջնադարի հոգեւոր բանաստեղծութեան ամե-

նաւորտիր էջերից մէկն է և իր երանգաւորումներով յիշեցնում է 10/11րդ դարի հանճարեղ բանաստեղծ Գրիգոր Նարեկացու «Նարեկ»ի գեղարուեստական ոճը: Նիւթն ընդգրկում է Ս. Գրքի բովանդակութիւնը, ուր հանդէս են գալիս քրիստոնէութեան և վանական պարզ ու մաքուր կեանքի լաւագոյն ու պայծառ դէմքերը: Ողբերգի գեղեցկութիւնը կազմում են քնարական պատկերաւորումները, որոնք նկարում են բանաստեղծի հոգեկան ապրումները, յոյզերն ու զգացումները:

Շնորհալու կրօնական գրականութեան մէջ ուրոյն տեղ է գրաւում «Հաւատով Խոստովանիմ» 24 տներից բաղկացած հոգեբուզիս աղօթքը, որ թարգմանուել է 24 օտար լեզուներով:

Ընդգծուած ստեղծագործութիւններն էլ ձեզ ցայտուն գաղափար են տալիս Շնորհալու բանաստեղծութիւնների ձևի, ոճի և կառուցողական արուեստի մասին, միաժամանակ նշում են, որ նա, Նարեկացուց յետոյ, հայ եկեղեցական բանաստեղծական գրականութեան լաւագոյն ներկայացուցիչն է:

Շնորհալու գրականութեան պատմութեան մէջ պատուաւոր տեղ է գրաւում նաև «Ողբ Եղեսիոյ» պատմական պօէմը, որ կարելի է համարել նրա վաստակների զլուխ-գործոցը: Դա իր ժամանակի ժողովրդի իրական կեանքը և պատմական անցքերը պատկերող մի յուզիչ վիպերգութիւն է, որը վրձինուած է քնարական նկարներով: Նիւթն ընդգրկում է Կիլիկիայի սահմանների մօտ գտնուող հին նշանաւոր Եղեսիա քաղաքի 1144 թուի գրաւման և աղէտալի կործանման պատմութիւնը: Հալէպի ամիրան՝ Զանգի, արշաւում է և պաշարում Եղեսիան: Ժողովուրդն ամբողջ մի ամիս ուժեղ և հերոսական դիմադրութիւնից ու պաշտպանութիւնից յետոյ, պարտուում է: Թշնամին մտնում է Եղեսիա, աւերում քաղաքը և բնակիչներին անխնայ կոտորում է, կողոպտում և գերեվարում: Այս պօէմը միջնադարեան հայ գրականութեան լաւագոյն երկերից մէկն է:

Սակայն, Շնորհալու գրական վաստակներից արժէքաւոր են և արժանի ուշադրութեան նրա հիւսած 120 յանգաւոր հանելուկները՝ «Առակք վասն ուրախութեան

մարդկան» խորագրով, որոնք խկապէս հանելուկներ են ժամանակի խօսակցական լեզուով գրուած և մասամբ ժողովրդական տարրերով: Այդ տեսակէտից էլ դրանք աշխարհաբարի պատմութեան համար առանձին արժէք են ներկայացնում:

Շնորհալին թողել է նաև բազմաթիւ թղթեր, մեկնութիւններ, դաւանաբանական գրուածքներ և խրատական ոտանաւորներ: Պարագլել է նաև թարգմանութիւններով:

Սակայն, նրա ստեղծագործական արժէքը բարձրացնում են նաև նրա յօրինած շարականները, տաղերն ու զանձերը, որոնցից ոմանք կրում են արաբական երաժշտութեան խոր ազդեցութիւնը: Իր երաժշտական և բանաստեղծական ստեղծագործութիւնների շարքում ուրոյն տեղ են գրաւում՝ «Առաւօտ լուսոյ», «Աշխարհ ա՛մենայն», «Զարթիք», «Այսօր անձառ», «Նորաստեղծեալ», «Ի քէն, հայցեմք», «Նայեաց սիրով», «Որ զխորհուրդ», «Որ յանէից», «Աստուած անեղ» և այլ երգերն ու շարականները, որոնք իրենց յստակ ու սիրուն կառուցուածքով, գեղեցիկ ներդաշնակութեամբ և մեկնուել ու սրտագրաւ եղանակներով հայ եկեղեցական երաժշտութեան թանկագին զանձերն են և ընդգծում են Շնորհալու երաժշտական փայլուն յատկանիշները: Այդ հոգեզմայլ երգերով ու սքանչելի շարականներով նա հարստացրեց Շարականոցն ու ժամագիրքը, որոնք զարդն են կազմում հայ եկեղեցու ժամերգութեանց:

Արձանագրենք և այն, որ այդ երգերից և շարականներից շատերն սկսում են երաժշտագէտի անուան սկզբնատառերով — «Ներսէսի բանս է», «Բան Ներսէսի», «Ներսէսի է այս երգս», «Ներսէսի երգ», ինչպէս՝ Վարդանանց «Նորահրաշը», որի ամէն մի տունը նուիրուած է Աւարայրի պատերազմում ընկած հերոսներից մէկի յիշատակին:

Ուշագրաւ է, որ Շնորհալին ունեցել է գեղեցիկ և դուրեկան ձայն և իր յօրինած շարականները պաշտամունքի ժամանակ ինքն է երգել:

Պատմագիր Կիրակոս Գանձակեցին Շնորհալու արուեստի մասին գրել է այսպէս. «Կարգեաց քաղցր եղանակաւ, խոսրովային ոճով շարականս, մեղեդիս, տաղս և ոտա-

նաւորս», իսկ Հ. Ղեւոնդ Ալիշանը զնահատել է հետեւեալ տողերով. «Նորոգէր զառաջին սուրբ հարցն հաստատեալ կարգս եկեղեցւոյ, և զարդարէր զեկեղեցիս Հայաստանեայց անթերի լրմամբ, և հոգեւոր երգովք և քաղցրանուագ եղանակօք վաշիշացուցանէր զսուրբ պատարագին խորհրդական երգսն . . . Երգէր երգս տաղից քաղցրանուագ եղանակօք . . . Եւ թէպէտ և հրաշալիք էին բանք երգոց նորա աւիտս իմաստութեան, բայց ևս առաւել զարմանալի էին արուեստի զանազան եղանակացն՝ զոր աննման միմեանց յօրինէր»:

Արձանագրենք նաև Մանուկ Աբեղեանի գնահատութիւնը: Իր «Հայոց հին գրականութեան պատմութիւն» գրքի 80րդ էջում նա գրել է. «... Նա հայոց եկեղեցու մեծ հայրերիցն է, խկապէս բազմակողմանի քնատուր ձիրքով օժտուած բանաստեղծ-երածիշտ. շնորհալի մի անձ ոչ միայն իր բազմազան գրական ընդունակութեամբ, այլ և իր կեանքով: Ուստի և նրա անուան հետ անբաժան մնացել է Շնորհալի մականունը: Նա շատ բեղմնաւոր է եղել իր գրական վաստակներով և առանձնապէս իր չափածոյ քերթուածներով ու երգերով. դրանց համար և նա կոչուել է նաև Երգող»:

12րդ դարի այս փայլուն արուեստագէտ-հոգեւորականին վերագրում են նաև շարականների մէջ գործածուած խաղերը, իրրե առաջնորդ երգեցողութեան, որոնք շարականներին տալիս են որոշ երանգ և հարազատութիւն: Այդ արուեստը դարերի միջից անցնելով, հասել մինչև 19րդ դարը, Դէորդ Դ. կաթողիկոսի օրերը (1813-1882), մի շրջան, որով սկսում է հայ եկեղեցական երաժշտութեան վերածնունդը, որի լաւագոյն ներկայացուցիչները հանդիսանում են Բաբա Համբարձում Լիմոնջեան (1768-1839), Արիստակէս Յովհաննիսեան, Նիկողայոս Թաշճեան, Մակար Եկմալեան, Կոմիտաս և այլ վաստակաւորներ:

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 8)